

Визначення системи цілей освітнього процесу

Проектування дидактичних цілей на діагностичній основі означає їх визначений однозначний опис у вигляді еталону діяльності учнів, який можливо виявити, вимірити й оцінити. Діагностичне завдання освітніх цілей можуть бути виявлені в діяльності та поведінці учнів.

У ході організованого освітнього процесу реалізуються три рівні цілей, які складають ієрархію цілей педагогічної системи.

Перший рівень цілей – це соціальне замовлення суспільства, що відображає визначений суспільний ідеал особистості як громадянина і професіонала. Цілі першого рівня задаються на основі державних законодавчих документів і являють собою освітню і виховну стратегію суспільства на перспективу. Сьогодні актуальним є питання підготовки професійно мобільних, професійно і соціально компетентних, конкурентоздатних працівників, які в умовах маркетингу будуть мати попит на

ринку праці, здатні розвивати вітчизняне виробництво. Виробництву потрібен не пасивний виконавець, а відповідальний працівник, здатний самостійно бачити професійні проблеми і знаходити шляхи їх вирішення, який виявляє

готовність до подальшого підвищення професійного рівня, власної творчої активності, має високі громадянські якості особистості.

Другий рівень цілей – це *освітні цілі*, в яких соціальне замовлення трансформоване в поняттях педагогіки. Для професійних освітніх програм цілі задаються як *модель особистості* сучасного кваліфікованого робітника, яка включає досить конкретний опис сукупності знань, умінь і якостей особистості, необхідних для виконання професійних функцій. Цей рівень цілей визначений в освітньо-кваліфікаційних характеристиках, навчальних планах і програмах.

Третій рівень цілей – це *цілі, які реалізуються на кожному навчальному занятті* та розроблені з урахуванням цілей першого та другого рівнів.

Постановка цілей на діагностичній основі при організації освітнього процесу означає їх визначений однозначний опис у вигляді еталону конкретної діяльності учнів. При цьому треба враховувати необхідність реалізації кожної *функції освітнього процесу*:

- **навчальної (освітньої, дидактичної)**: домогтися міцного та усвідомленого засвоєння системи загальнотехнічних і спеціальних знань, основних ідей та методів навчального предмета/дисципліни; сформувати вміння щодо застосування теоретичних знань на практиці; сформувати вміння пояснювати факти на підставі причинно-наслідкових зв'язків; використовувати знання у вирішенні нових нестандартних пізнавальних і практичних завдань, формування готовності до оволодіння сучасними виробничими технологіями тощо;

- **розвиваючої**: формування механізмів мислення (логічного, критичного, технічного, системного, аналітичного, раціонального, асоціативного, творчого); сприяння розвитку професійно грамотної мови, пам'яті, пізнавальної активності та професійної самостійності, вмінь до планування та самоконтролю діяльності; формування наукового світогляду, вмінь самостійно працювати з літературою тощо;

- **виховної**: розвивати комунікативні навички при роботі в колективі, повагу до праці та обраної професії, виховання дисциплінованості, сумлінності, відповідальності за результати праці, ініціативності, почуття поваги до товаришів, екологічної культури, національної свідомості, моральних якостей учнів як особистостей, розвивати навички конструктивного співробітництва в колективі; розвивати партнерські моделі поведінки учнів під час групової роботи тощо.

У сучасній педагогіці навчання здійснюється в єдності з розвитком і вихованням, тому до кожного заняття проєктується комплексна мета –

дидактична, розвиваюча та виховна. Професіоналізм педагога визначається вміннями в постановці цільового компоненту конкретного заняття.

Найбільш частими *помилками при формулюванні цілей уроку (заняття) є такі:*

- при проведенні комбінованого уроку визначаються цілі та завдання стосовно вивчення нового матеріалу, тоді як урок даного типу містить етапи закріплення, застосування, перевірки знань і умінь;

- визначення цілей і завдання через діяльність педагога, який вказує послідовність своїх дій. Наприклад: «пояснити учням пристрій...», «ознайомити учнів із принципом

дії...», «розповісти про механічну обробку...» тощо. Виходячи з цих формулювань, не можна визначити кінцевий результат навчання, тобто якими конкретними знаннями й вміннями будуть володіти учні;

- формулювання цілей і завдань через зміст, що вивчається, наприклад: «вивчити тему...», «розглянути вузлові питання теми...». При такій постановці відсутня діагностичність цільового компоненту;

- визначення цілей через діяльність учнів при відсутності кінцевого результату цієї діяльності. Наприклад: «розв'язання задач...», «виконання лабораторно-практичної роботи...» т.д. У цьому випадку зазначена лише обмежена сфера діяльності учнів;

- формальне визначення цілей і завдань, особливо, розвитку і виховання, які не завжди відповідають застосовуваним методам і прийомам навчання.

З позиції технологічно організованого освітнього процесу вищевказані формулювання поставлені недіагностично і не можуть бути перевірені. Цільовий компонент конкретного заняття повинен відповідати вимогам діагностичності, інструментальності, реалістичності й адекватності.

Діагностичність – це однозначний опис цілей, способів їх виявлення, вимірювання й оцінювання. Цілі навчання потрібно формулювати через результати, визначені в конкретних діях здобувачів освіти. Результати повинні піддаватися вимірюванню й співвідноситися зі шкалою оцінювання.

Інструментальність передбачає визначення цілей і завдань у термінах діяльності здобувачів освіти.

Реалістичність – це гарантована можливість досягнення цілей і завдань.

Адекватність визначає відповідність цілей і завдань результатам навчання відповідно до Держстандарту ПТО.

Цільовий компонент заняття, визначений технологічно, повинен передбачати кінцевий рівень засвоєння знань і умінь учнів, який відповідає моделі кваліфікованого робітника/ фахового молодшого бакалавра. У сьогоденній практиці професійної освіти найбільше поширення одержала класифікація рівнів засвоєння, розроблена В.П.Беспальком, відповідно до якої

виділені репродуктивна і продуктивна діяльності учнів. Під *рівнем засвоєння* розуміють ступінь оволодіння діяльністю, досягнутий у результаті навчання.

Перший рівень засвоєння відповідає репродуктивній діяльності «з підказкою» та називається учнівським. Здобувачі освіти мають «знання-знайомства», тобто при пред'явленні їм мети завдання, ситуацій та способів її вирішення вони здатні виконати упізнання, розрізнення та співвіднесення. Підказкою може служити будь-яка допомога ззовні: довідник, інструкція, підручник. Перший рівень засвоєння забезпечують такі види занять: урок/заняття засвоєння нових знань, урок-лекція, робота з підручником, екскурсія тощо. Діяльність здобувачів освіти на цих заняттях – це сприйняття інформації, записування, запам'ятовування.

Другий рівень засвоєння – репродуктивний – це репродуктивна діяльність, коли всі необхідні дії учні відтворюють самостійно по пам'яті. При цьому вони мають «знання-копії». Виділяють два різновиди відтворення: буквальне та конструктивне. **Буквальне** – відтворення інформації, операцій, дій у тому вигляді і послідовності, як вони були подані при навчанні. Будь-яке відхилення від зафіксованих у пам'яті позначень, несуттєва зміна послідовності викладу інформації, вимога привести свої приклади – усе це може поставити учнів у безвихідь. Часте буквальне відтворення – наслідок недостатньо глибокого розуміння й осмислення інформації.

При конструктивному відтворенні здобувач освіти може скласти власні варіанти формулювань, для пояснення він приводить свої власні приклади. Це досягається тільки шляхом глибокого осмислення змісту навчальної інформації. Прагнучи зрозуміти й осмислити інформацію, людина розвиває свої здібності мислення. Якщо інформація зрозуміла, осмислена, вона значно легше запам'ятовується. Осмислене запам'ятовування збільшує міцність засвоєння інформації і тривалість її збереження в пам'яті.

Таким чином, більш ефективним різновидом відтворення в освітньому процесі є конструктивне. **Буквальне відтворення** застосовують для формулювань основних законів наук, загальноприйнятих визначень, стандартних термінів, іноземних слів тощо. **Конструктивне відтворення** зустрічається: при доведенні теорем та розв'язанні типових задач, у яких у порівнянні з розглянутими на уроці змінені тільки числові дані; технологічній розробці операцій з обробки деталі, що має ті ж властивості і конфігурацію, що і розглянута на уроці, але інші розміри; повторення дій за заданим алгоритмом.

У порівнянні з першим рівнем засвоєння діяльність на другому рівні вимагає якісно іншого підходу здобувачів освіти до роботи над інформацією: їм доводиться не тільки глибоко зрозуміти, запам'ятати інформацію, але й підготувати відтворення інформації, тренуватися в розв'язанні типових завдань. «Знання-копії» формуються в ході виконання лабораторно-практичних робіт, виконання практичних завдань, розв'язання задач на уроках закріплення та застосування знань.

Третій рівень – евристичний, рівень «умінь та навичок». Здобувач освіти уміє застосовувати засвоєну навчальну інформацію в нестандартних ситуаціях при розв'язанні нетипових завдань. Евристична діяльність вимагає не

тільки міцного запам'ятовування інформації, але і розвинутих умінь міркування та мислення. Здійснення евристичної діяльності утруднюється без засвоєння знань на базовому репродуктивному рівні.

Відповідно до третього рівня здобувачі освіти повинні вміти складати та порівнювати різні алгоритми, варіанти дій і вибирати оптимальний; оцінювати ситуацію і здійснювати правильні дії відповідно до обставин; використовувати навчальну інформацію в нестандартних (аварійних) ситуаціях; змінювати відомий алгоритм дій відповідно до мети, яка змінилася. Для формування вмінь на цьому рівні застосовують технології активного, інтерактивного, проблемного навчання.

Четвертий рівень – творчий, здобувачі освіти мають «знання-трансформації». У даному випадку в загальному вигляді формується мета діяльності, у процесі досягнення якої Здобувач освіти виконує дослідницьку, винахідницьку та модернізуючу діяльність. Вихід на творчий рівень можливий у процесі рішення науково-виробничих завдань, що вимагає пошукової, дослідницької діяльності (раціоналізаторство, моделювання, модернізація, винахідництво, виконання дослідницьких проектів).

Створення надійної і вірогідної системи цілей дозволяє визначити першочергові завдання, порядок і перспективу навчальної діяльності. У процесі навчання відбувається планомірне формування знань та вмінь, а також розвиток розумової діяльності учнів, якостей особистості, що дозволяє від простого відтворення знань і вмінь перейти до навичок мислення високого рівня. Конкретизацію цілей навчального предмета можна проводити, використовуючи *таксономію Б.Блума*. У цьому випадку мету можна задати описово за допомогою дієслів, які вказують на дії з конкретним кінцевим результатом (табл.1).

Таблиця 1

Головні категорії навчальних цілей (таксономія Б.Блума)

№ з/п	Основні категорії навчальних цілей у професійно-теоретичній підготовці	Приклади узагальнених типів навчальних цілей	Дієслова для формулювання цілей
1	2	3	4
1.	Знання Ця категорія означає запам'ятовування і відтворення вивченого матеріалу. Мова може йти про різні види змісту – від конкретних фактів до цілісних теорій . Загальна риса цієї категорії – пригадування відповідної інформації.	Здобувач освіти знає терміни, які вживаються; знає конкретні факти; знає методи і процедури; знає основні поняття; знає правила і принципи.	Назвати, переказати, впізнати, повторити, показати, встановити, визначити, відтворити, ідентифікувати, скласти список, запам'ятати, перелічити.

2.	Розуміння Показником здатності розуміти суть вивченого може служити перетворення (трансформація) матеріалу з однієї форми висловлювання в іншу, «переклад» його з однієї «мови» на іншу (наприклад, зі словесної форми – у математичну). Як показник розуміння може також виступати інтерпретація матеріалу учнями (пояснення, стислий виклад) або передбачення подальшого ходу явища, події (передбачення наслідків, результатів). Такі навчальні результати перевершують просте запам'ятовування матеріалу.	Здобувач освіти розуміє факти, правила і принципи; інтерпретує словесний матеріал; інтерпретує схеми, графіки і діаграми; перетворює словесний матеріал на математичні вирази; приблизно описує майбутні наслідки, які впливають із наявних даних.	Класифікувати, порівняти, продемонструвати, описати, виразити, ідентифікувати, вказати, інтерпретувати, перефразувати, трансформувати, візуалізувати, звітувати, підсумувати, скласти, розпізнати, розмістити, перевірити, обрати, прояснити, розділити, обговорити, пояснити.
3.	Застосування Ця категорія позначає вміння використовувати вивчений матеріал у конкретних умовах і нових ситуаціях. Сюди входить застосування правил, понять, принципів, законів, теорій. Відповідні результати навчання вимагають більш високого рівня опанування матеріалом, ніж розуміння.	Здобувач освіти використовує поняття і принципи в нових ситуаціях; застосовує закони, теорії в конкретних практичних ситуаціях; демонструє правильне застосування методів і процедур.	Застосувати, вираховувати, обрати, класифікувати, демонструвати, грати ролі, ілюструвати, інтерпретувати, маніпулювати, модифікувати, оперувати, застосувати на практиці, встановити співвідношення, вирішити проблему, використати, записати.
4.	Аналіз Ця категорія означає вміння розбивати матеріал на складові так, щоб ясно виступала його структура. Сюди відноситься вичленювання частин цілого, виявлення взаємозв'язків між ними, усвідомлення принципів організації цілого. Навчальні результати характеризуються при цьому більш високим інтелектуальним рівнем, ніж розуміння і застосування, оскільки вимагають	Здобувач освіти виділяє приховані (неявні) помилки, бачить помилки і недогляди в логіці міркування; виявляє відмінності між фактами і наслідками; оцінює значущість даних.	Проаналізувати, підрахувати, виділити категорії, протиставити, покритикувати, експериментувати, проєкзамувати, диференціювати, протестувати, організувати, вивести формулу, запитати, виділити, розпізнати, обрати, порівняти, розцінити.

	усвідомлення як змісту навчального матеріалу, так і його внутрішньої побудови.		
5.	Синтез Ця категорія позначає уміння комбінувати елементи, щоб одержати ціле, яке є суб'єктивно новим. Таким новим продуктом може бути повідомлення (виступ, доповідь), план дій або сукупність узагальнених зв'язків (схеми для упорядкування наявних відомостей). Відповідні навчальні результати припускають дію творчого характеру з акцентом на створення нових схем і структур.	Здобувач освіти пише невеликий творчий звіт; пропонує план проведення експерименту; використовує знання з різних галузей, щоб порівняти план вирішення тієї чи іншої проблеми.	Класифікувати, зібрати, скомпонувати, сконструювати, схематизувати, винайти, розвинути, обговорити, сформулювати, запропонувати, приготувати, скласти звіт, висунути гіпотезу, управляти, встановити порядок, планувати, виписати, порівняти, створити.
6.	Оцінювання Ця категорія позначає уміння оцінювати значення того чи іншого матеріалу (твердження, художнього твору, дослідницьких даних) для конкретної мети. <i>Судження учня повинні ґрунтуватися на чітких критеріях.</i> Критерії можуть бути як внутрішніми (структурними, логічними), так і зовнішніми (відповідність наміченій мети). Критерії можуть визначатися самим учнем або задаватися йому ззовні (наприклад, викладачем). Дана категорія припускає досягнення навчальних результатів за всіма попередніми категоріями плюс оцінювання рішення, яке ґрунтується на чітко визначених критеріях.	Здобувач освіти оцінює логіку побудови матеріалу у вигляді письмового тексту; оцінює відповідність висновків наявним даним; оцінює значущість того чи іншого продукту діяльності, виходячи із зовнішніх критеріїв якості.	Провести оцінювання, дати оцінку, довести, оцінити, порівняти з критеріями, обрати, порівняти, критикувати, відстояти (думку), встановити, визначити цінність, розсудити, виправдати, передбачати, встановити, довести цінність.

Використання чіткої класифікації цілей дозволяє:

- зробити педагогічну діяльність цілеспрямованою, визначити першочергові цілі, рівень засвоєння знань, умінь і навичок; визначити чіткий порядок навчальної діяльності;
- виділити чіткі критерії оцінювання досягнень учнів;
- надійно й об'єктивно оцінювати результати навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти, оскільки в меті зазначено її еталон.

За матеріалами: Шевчук С.С., Кулішов В.С. Дидактика професійної освіти: практико-зорієнтований аспект: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2021. 212 с.